ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора, завідуючої кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Драган Олени Василівни на дисертаційне дослідження Савченка Олександра Миколайовича на тему «Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг», поданої на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Савченка О.М. присвячено актуальній темі кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг. Публічні послуги є ключовою ланкою взаємодії між державою, інститутами громадянського суспільства та громадянами. Забезпечення доброчесності, прозорості та ефективності службової та професійної діяльності суб'єктів надання цих послуг є запорукою національної безпеки, економічної стабільності та довіри населення до державних і публічних інституцій.

Слід зазначити, що питання запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової й професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг, набуло особливої актуальності в умовах воєнного стану. Виклики сьогодення актуалізували потребу розробки дієвих кримінологічних механізмів виявлення, фіксації та нейтралізації причин і умов, що сприяють вчиненню відповідних кримінальних правопорушень.

Необхідність узгодження вітчизняної нормативно-правової бази з міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями GRECO та директивами ЄС, вимагає сучасної доктринальної ревізії понятійного апарату, уточнення кримінологічного портрета правопорушника, класифікації деліктів та оновлення системи загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Вищезазначені обставини в їх сукупності обґрунтовують високу актуальність теми дисертаційного дослідження Савченка Олександра

Миколайовича, її теоретичну та практичну значущість для розвитку науки кримінології та кримінального права.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і пропозицій, сформованих у дисертації. Дисертаційне дослідження О. М. Савченка дає підстави для висновку про належний рівень її обґрунтованості, а також достовірності та надійності сформульованих у ній наукових положень, дефініцій, висновків та практичних рекомендацій. Результати дослідження обґрунтовуються взаємопов'язаними та методологічно вивіреними компонентами: застосуванням системного та порівняльно-правового методів пізнання, опрацюванням нормативно-правової бази, оглядом судової практики та доктринальних джерел. Обґрунтованість висновків дисертації базується на аналізі положень сучасної правової доктрини. Дисертантом опрацьовано значний масив наукової літератури, що охоплює праці провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі кримінології, кримінального, адміністративного та службового права. Нормативну базу дослідження склали Конституція України, КК України, Закон України «Про запобігання корупції» та інші профільні законодавчі акти.

Наукові положення, винесені на захист, логічно випливають із завдань, поставлених у вступній частині, та послідовно розкриваються в основних розділах роботи. Запропоновані зміни до законодавства та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності антикорупційних та правоохоронних органів можуть бути використані у правотворчій діяльності та навчальному процесі. Таким чином, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та пропозицій, сформульованих у дисертаційному дослідженні, загалом відповідає критеріям, які пред'являються до наукових праць на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Стиль та мова викладення результатів дослідження. Дисертаційна робота характеризується належним науковим стилем викладення матеріалу, логічною побудовою та послідовністю структури. Розділи й підрозділи взаємопов'язані,

їх зміст викладено системно та послідовно. Представлені результати дослідження є достатньо повними, належним чином обґрунтованими й аргументованими. Зміст дисертації відповідає предметній області спеціальності 081 «Право» (D8 «Право»).

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що дисертація Савченка Олександра Миколайовича є одним із перших у вітчизняній доктрині кримінології та кримінального права комплексних досліджень теоретичних і прикладних проблем кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаних із наданням публічних послуг, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільних відносин та правозастосовної практики.

Наукова новизна роботи знаходить відображення в низці теоретичних положень, висновків і рекомендацій, сформульованих автором та винесених на захист, які розвивають наявні наукові підходи до дослідження зазначеної проблематики, а також пропонують нові підходи до розв'язання окремих теоретичних і практичних питань. Зокрема, автором:

уперше:

- аргументовано авторське визначення корупційного кримінального правопорушення, яке, на відміну від існуючих, трактується як суспільно небезпечне діяння (проступок або злочин), що посягає на встановлений порядок здійснення повноважень не лише службовими особами органів влади, а й особами, які надають публічні послуги, незалежно від форми власності організації;

- обґрунтовано концептуальну модель «антикорупційного ланцюга», де ефективність судового розгляду (ВАКС) визнається похідною від якості доказової бази (САП) та автономії детективів (НАБУ), що потребує нормативного закріплення нерозривності цих етапів;

- розроблено методичні рекомендації щодо криміналізації окремих складів адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією (зокрема,

порушення обмежень щодо подарунків та вимог про врегулювання конфлікту інтересів), що дозволило запропонувати три нові склади кримінальних проступків для імплементації в КК України;

- визначено методологічний інструментарій дослідження, який базується на поєднанні детермінаційного аналізу корупції як системної загрози та компаративістського підходу до адаптації європейської та азійської моделей превенції в українських реаліях.

удосконалено:

- класифікацію корупційних кримінальних правопорушень за сімома критеріями (зокрема за повнотою ознак корупційності: безумовно корупційні та умовно корупційні), що має прикладне значення для уніфікації слідчої та судової практики;

- підходи до розмежування відповідальності за невжиття заходів щодо протидії корупції, де запропоновано диференціювати адміністративну та кримінальну відповідальність залежно від розміру заподіяної шкоди та суті предикатного діяння;

- систематизацію принципів протидії корупції, шляхом їх поділу на загальноправові та спеціальні (незалежність суб'єктів, взаємодія з медіа, невідворотність відповідальності), що є необхідним для усунення «декларативності» антикорупційного законодавства;

- законодавче забезпечення діяльності спеціалізованих органів, зокрема в частині усунення функціонального дублювання повноважень між органами загальної компетенції та оперативно-функціональними інституціями.

набуло подальшого розвитку:

- доктринальне розуміння детермінації корупції, яка в умовах України розглядається не просто як правопорушення, а як інституціоналізована олігархічна модель з круговою порукою, що вимагає переходу до міждисциплінарного багаторівневого механізму запобігання;

- напрями імплементації зарубіжного досвіду, зокрема в частині поєднання універсальних міжнародних стандартів (ООН, ГРЕКО) із заходами

«точкової» превенції: цифровізації реєстрів, стандартизації оплати праці (досвід Сінгапуру) та антикорупційної просвіти (досвід Фінляндії);

- кримінологічна характеристика суб'єктів корупції, шляхом доведення можливості існування загального суб'єкта (у випадках обіцянки або надання вигоди) та подвійної форми вини при настанні тяжких наслідків.

Аналіз структури та змісту дисертації. За результатами ознайомлення з дисертаційною роботою можна зробити висновок, що її зміст відповідає заявленій темі, а структура є логічною та послідовною, що забезпечує комплексний розгляд досліджуваної проблематики й дає змогу автору сформулювати належним чином обґрунтовані висновки та рекомендації.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Структурні елементи роботи взаємопов'язані, а послідовність викладення матеріалу сприяє цілісному розкриттю предмета дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, характеризуються належним рівнем аргументованості й переконливості. При обґрунтуванні авторських висновків використано значний обсяг наукових джерел вітчизняних і зарубіжних дослідників (398 найменувань), нормативно-правових актів, а також матеріалів судової практики, що свідчить про належну джерельну базу дослідження та комплексний підхід до аналізу обраної проблематики.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості використання отриманих результатів, сформульованих висновків і розроблених рекомендацій за такими основними напрямами: у нормотворчій діяльності — під час підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства; у науково-дослідній діяльності — для подальшого опрацювання теоретичних і прикладних проблем досліджуваної тематики; в освітньому процесі — під час викладання навчальних дисциплін кримінально-

правового та кримінологічного спрямування, підготовки навчально-методичних матеріалів.

Практична спрямованість отриманих результатів підтверджується чотирма актами впровадження, які містяться в додатках до дисертації та засвідчують можливість використання результатів дослідження у відповідних сферах діяльності.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Зміст, кількість і характер наукових публікацій, а також апробація результатів дисертаційного дослідження відповідають установленим вимогам. Основні наукові положення та висновки дисертації знайшли відображення у трьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, та трьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Наукові публікації Савченка О. М. висвітлюють основні результати проведеного дослідження та підтверджують їх належну апробацію. Відповідність публікацій установленим вимогам оцінюється з урахуванням положень пунктів 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи загальну структуру, науковий рівень, методологічну обґрунтованість та актуальність дисертаційного дослідження О. М. Савченка, вважаємо за необхідне в межах наукової дискусії висловити низку зауважень, міркувань та побажань щодо змісту та оформлення роботи:

1. У підрозділі 1.1 дисертації здобувач порушує питання щодо співвідношення положень ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» та норм КК України в частині визначення корупційних діянь, пов'язаних з обіцянкою та

пропозицією неправомірної вигоди (с. 29–33). На с. 32 автор обґрунтовує необхідність оновлення антикорупційного законодавства з метою усунення відповідної неузгодженості. Водночас у роботі не конкретизовано, у чому саме полягає змістова відмінність між зазначеними законодавчими положеннями, а також не запропоновано власної редакції відповідних законодавчих змін.

2. У підрозділі 2.1 дисертації (с. 82–83) автор аналізує положення ст. 61 Конституції України, порушуючи проблему співвідношення дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. На с. 83 здобувач пропонує запровадити градацію таких правопорушень за ступенем тяжкості з виокремленням дисциплінарних, адміністративних та кримінальних. Разом із тим запропонований підхід не повною мірою розкриває механізм практичного розмежування зазначених видів відповідальності, зокрема критерії віднесення конкретних діянь до відповідної категорії та способи запобігання дублюванню юридичної відповідальності. На нашу думку, це питання потребує додаткового наукового обґрунтування.

3. У підрозділі, присвяченому кримінологічній характеристиці особи, яка вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, здобувач наводить низку кількісних показників, що характеризують соціально-демографічні ознаки таких осіб. Зокрема, на с. 87 зазначено, що переважний вік осіб становить 35–40 років, 83 % мають вищу або незакінчену вищу освіту, а частка жінок становить 12 %. Водночас автор не вказує джерел отримання цих даних, періоду дослідження, кількості проаналізованих осіб, територіальних меж вибірки та методики обчислення наведених показників. У зв'язку з цим залишається нез'ясованим, на підставі яких саме емпіричних матеріалів — судової практики, матеріалів кримінальних проваджень чи результатів соціологічного дослідження — сформовано відповідні статистичні узагальнення. Посилання на наукове джерело [153, с. 96–97], наведене на с.87–88 дисертації, стосується групування соціально-демографічних

характеристик, однак не підтверджує достовірності зазначених кількісних показників. Крім того, наведена на с. 88 характеристика, відповідно до якої 100 % досліджуваних осіб мають сім'ї, також потребує пояснення щодо її емпіричного підґрунтя. Вважаємо, що зазначені обставини потребують додаткового пояснення здобувачем під час публічного захисту дисертації.

4. Обґрунтовуючи необхідність криміналізації порушень встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків та вимог щодо запобігання і врегулювання конфлікту інтересів, автор досить детально аналізує проблему розмежування подарунка та неправомірної вигоди. Зокрема, на с. 130–134 дисертації він виокремлює критерії такого розмежування, серед яких вартісне вираження, мотив та обставини надання. Крім того, на с. 140 автор визначає юридичні факти, які мають значення для встановлення реального конфлікту інтересів. Водночас запропоновані автором підходи до визначення підстав кримінальної відповідальності за зазначені діяння не повною мірою узгоджуються між собою. Так, на с. 135 дисертації автор пропонує запровадити ст. 368-1 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків. При цьому запропонована диспозиція не передбачає обов'язкової наявності істотної шкоди або інших суспільно небезпечних наслідків. Натомість у проєкті ст. 364-3 КК України (с. 142) кримінальну відповідальність за діяння, пов'язане з реальним конфліктом інтересів, автор пропонує пов'язати з настанням істотної шкоди. На нашу думку, така відмінність у підходах до визначення підстав криміналізації потребує додаткового обґрунтування з погляду суспільної небезпеки відповідних діянь, принципів криміналізації та пропорційності кримінально-правового реагування. Вважаємо, що зазначене питання заслуговує на додаткове висвітлення автором під час публічного захисту дисертації.

Водночас висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, не впливають на обґрунтованість

сформульованих автором наукових положень і висновків та переважно мають дискусійний характер. Вони можуть слугувати предметом наукової дискусії під час публічного захисту дисертації.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Під час вивчення змісту дисертації та опублікованих праць здобувача системних порушень академічної доброчесності або неоформлених текстових запозичень не виявлено. Дисертація є результатом самостійного дослідження автора.

Дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею. У дисертації опрацьовано науково-прикладні завдання у галузі кримінології та кримінального права, сформульовано теоретичні положення та законодавчі пропозиції щодо вдосконалення системи запобігання злочинам у сфері надання публічних послуг. Рівень наукової новизни, ступінь обґрунтованості сформульованих теоретичних положень, висновків та законодавчих пропозицій, а також повнота їх викладення в опублікованих працях здобувача є достатніми та репрезентативними. Усе вищезазначене дозволяє констатувати, що робота за своїм науковим рівнем, актуальністю, новизною, теоретичним і практичним значенням відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (із змінами та доповнення). Савченко Олександр Миколайович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

7. Загальний висновок щодо оцінки дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота **Савченка Олександра Миколайовича на тему «Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг»** є

цілісним, завершеним, оригінальним і самостійним науковим дослідженням, у якому розв'язано актуальне наукове завдання, що має вагоме теоретичне та практичне значення. Отримані автором результати характеризуються належним рівнем наукової новизни, теоретичною цінністю та практичною значущістю.

Наукові результати, отримані в дисертації, відповідають предметній області спеціальності 081 «Право» (D8 «Право»), а зміст і спрямованість дослідження узгоджуються з її предметною сферою. Дисертація містить наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором самостійно, які характеризуються оригінальністю та належним рівнем наукового обґрунтування.

Структура дисертації є логічною та послідовною, виклад матеріалу характеризується системністю, аргументованістю та належним науковим стилем. Оформлення дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам. Репрезентативність отриманих результатів є достатньою для формулювання обґрунтованих наукових висновків і рекомендацій. Основні положення та результати дослідження належним чином апробовані й висвітлені у наукових публікаціях автора, що підтверджує їх оприлюднення та забезпечує можливість оцінки ступеня обґрунтованості запропонованих наукових положень, висновків і рекомендацій. Належний науково-теоретичний рівень дисертації, самостійність та оригінальність проведеного дослідження, аргументованість і достовірність отриманих результатів, їх наукова новизна, теоретичне та практичне значення дають підстави для висновку, що дисертаційна робота Савченка Олександра Миколайовича на тему «Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг» за своїм змістом, науковим рівнем та оформленням відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор — Савченко Олександр Миколайович — заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» (D) за спеціальністю 081 «Право» (D8 «Право»).

Офіційний опонент,
завідувачка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності і права, докторка юридичних наук, професорка

Олена ДРАГАН

Підпис Олени Драган засвідчую :
Ректор Київського університету інтелектуальної власності та права, доктор юридичних наук, професор Василь Фелик